

Mirqosim MAMARAJABOV.
*O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi
 magistranti*

DINIY TASHKILOTLAR FAOLIYATINI LITSENZIYALASHNING HUQUQIY ASOSLARI

Inson va fuqarolarning vijdon erkinligi huquqini amalga oshirishlarida diniy tashkilotlarning muhim o'рни bor. Davlat bilan din o'rtasidagi munosabatlarda sub'ekt sifatida bir tomondan e'tiqod qiluvchilar, ya'ni fuqarolar, ikkinchi tomondan davlat va uchinchi tomondan diniy tashkilotlar qatnashadi.

O'zbekiston dunyoviy xarakterdagi davlat va diniy tashkilotlar davlatdan ajratilgan bo'lishiga qaramay, ularni jamiyatdan ayri holda tasavvur etib bo'lmaydi. Din bilan bog'liq huquqiy munosabatlarda ishtirok etuvchi fuqarolar va davlatning o'рни va ahamiyati birmuncha oydin bo'lsa-da, diniy tashkilotlar haqida, ularning maqomi va vazifalari, faoliyati haqida ma'lumotga ega bo'lish vijdon erkinligi sohasidagi bilim va ko'nikmalarning yanada ortishiga xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasining "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi Qonunining 8-moddasi diniy tashkilotlarga bag'ishlangan bo'lib, unda aytilishicha, "O'zbekiston Respublikasi fuqarolarining dinga e'tiqod qilish, ibodat, rasm-rusumlar va marosimlarni birgalikda ado etish maqsadida tuzilgan ko'ngilli birlashmalari (diniy jamiyatlar, diniy o'quv yurtlari, masjidlar,

cherkovlar, sinagogalar, monastirlar va boshqalar) diniy tashkilotlar deb e'tirof etiladi".

Diniy tashkilotga berilgan bu kabi ta'rif boshqa davlatlar qonunchiligida ham uchraydi. Jumladan, Armaniston Respublikasining "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi qonunida "Diniy tashkilot – bu fuqarolarning dinga e'tiqod qilish, ibodat, rasm-rusumlar va marosimlarni birgalikda ado etish maqsadida tuzilgan ko'ngilli birlashmalari (cherkovlar, diniy jamiyatlar, yeparxiyalar, monastirlar, diniy kongregatsiyalar, diniy o'quv yurtlari, nashriyotlar) dir" deya ta'rif berilgan.

Diniy jamiyatlar fuqarolarning dinga e'tiqod qilish, ibodat qilish, diniy rasm-rusumlar va marosimlarni birgalikda ado etishlari uchun ko'ngilli birlashgan tuzilmadir.

Masjid (arab. - "sajdagoh") – bu musulmonlarning ibodat qilishi, namoz o'qishi uchun maxsus mo'ljallangan ibodatxonasi.

Cherkov (grek. Κυριακή οικία) - "xudoning uyi") - xristian dini vakillarining ibodat qilish hamda diniy rasm-rusumlarni bajarishlari uchun mo'ljallangan ibodatxona.

¹ O'.Xasanboyev. O'zbekistonda davlat va din munosabatlari: diniy tashkilotlar, oqimlar, mafkuraviy kurashning dolzarb yo'nalishlari. –T.: Toshkent islom universiteti, 2014. – 446 b.

Sinagoga (grek. συναγωγή, “jamoat, yig‘in”; ivr. בית כנסת, beyt knéset – “yig‘ilish o‘tkaziladigan uy”), - yaxudiylik dini vakillarining ibodatxonasi.

Monastir (grek. μοναστήριον) “rohiblarning diniy jamoati” – rohib va rohibalarning yagona ustaviga, shuningdek, ibodat qilish uchun umumiy majmua, ya’ni uy-joy, xo‘jalik binolari va unga tegishli bo‘lgan buyumlarga ega bo‘lgan diniy jamoat².

Rossiya Federatsiyasining “Vijdon erkinligi va diniy birlashmalar to‘g‘risida”gi federal Qonunining 8-moddasi 1-bandida: “Rossiya Federatsiyasi fuqarolari, Rossiya Federatsiyasi hududida doimiy va qonuniy asoslarda istiqomat qiladigan boshqa shaxslarning dinga birgalikda e’tiqod qilish va tarqatish maqsadlarida tuzilgan va yuridik shaxs sifatida qonun bilan belgilangan tartibda ro‘yxatdan o‘tgan ko‘ngilli birlashmalari”, diniy tashkilot deb e’tirof etiladi.

Mamlakatimizda faoliyat yuritadigan barcha diniy tashkilotlar O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasiga, O‘zbekiston Respublikasining “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risida”gi yangi tahrirdagi qonuniga va amaldagi boshqa qonunchilik hujjatlariga asosan tashkil etiladi va faoliyat ko‘rsatadi.

O‘zbekiston Respublikasi “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risida”gi yangi tahrirdagi qonuniga asosan diniy tashkilotlar faoliyati fuqarolarning dinga e’tiqod qilish, ibodat qilish, diniy rasm-rusumlar va marosimlarni birgalikda ado etishlariga ko‘maklashishni maqsad qiladi.

Diniy tashkilot huquqiy jihatdan e’tirof etilishi uchun, avvalo, u qonuniy asoslarga ega bo‘lishi lozim. Respublikamizda tuziladigan diniy tashkilotlar ustav(nizom)i O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi yoki uning joylardagi organlarida ro‘yxatdan o‘tkazilgandan so‘ng, yuridik shaxs

maqomiga ega bo‘lib, qonunchilikda belgilangan tartibda o‘z faoliyatini olib borishi mumkin.

Respublikamizning “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risidagi” Qonuni va “O‘zbekiston Respublikasida diniy tashkilotlarni davlat ro‘yxatidan o‘tkazish tartibi to‘g‘risida” Vazirlar Mahkamasi qarori asosida diniy tashkilot tuzish uchun to‘rtta muhim shartga amal qilish kerak. Unga ko‘ra diniy tashkilot tuzish uchun tashabbuskorlar:

– 18 yoshga to‘lgan bo‘lishlari lozim. Bu holat deyarli barcha davlatlarning qonunchiligida mustahkamlangan qoida bo‘lib, shaxs 18 yoshga to‘lgach o‘z xatti-harakatining mazmun-mohiyatini to‘liq anglab yetadi va sudda da’vogar va javobgar bo‘lish huquqiga ega bo‘ladi.

– O‘zbekistonda muqim yashayotgan bo‘lishlari lozim. Diniy tashkilotda o‘tkaziladigan ibodat va rasm-rusmlar asosan shu hududda muqim yashovchi insonlarga mo‘ljallanadi. Bundan tashqari xorijda yashovchi insonning boshqa mamlakatda tashkil etiladigan diniy tashkilotni tuzishdan ko‘zlangan maqsadi har doim ham ezgu bo‘lavermaydi. Bunga yaqin o‘tmishimizda ayrim diniy ekstremistik oqimlar tomonidan sodir etilgan jinoiy xatti-harakatlar misolida ham ko‘rish mumkin.

– O‘zbekiston fuqaroligiga ega bo‘lishlari kerak. Bu esa, mamlakatimizdagi diniy tashkilotlar shaxsning millati, dinidan qat’i nazar faqat O‘zbekiston xalqi tomonidan tuzilishi mumkin ekanini anglatadi. Lekin diniy tashkilotga a’zo bo‘lishda shaxsning biror davlatning fuqarosi bo‘lish-bo‘lmasligining unchalik ahamiyati yo‘q. Chunki, diniy tashkilotga a’zo bo‘lish vijdon erkinligining tarkibiy qismi bo‘lib, har bir shaxs bu huquqdan foydalanishga haqlidir. Son jihatdan 100 nafardan kam bo‘lmasliklari shart qilinadi.

Respublikamizning dastlabki tahrirdagi “Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to‘g‘risidagi” Qonunining 13-moddasida diniy tashkilot kamida o‘n kishidan iborat o‘n sakkiz yoshga to‘lgan fuqarolar tashabbusi bilan tuzilishi qayd etilgan edi. Diniy tashkilotlar jamoat birlashmalaridan ayrim

² O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. 3-jild. – T.: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashri, 2002. – 300 b.

jihatlarda farq qiladi va mas'uliyati ham kattaroq. Shu bilan birga qonunchilikda belgilangan qoidalar jamiyat rivoji va zamon talabi bilan o'zgarishi muqarrar.

Dunyo davlatlarining vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risidagi qonunchiligiga e'tibor qaratilsa, diniy tashkilot tuzish uchun zarur bo'lgan tashabbuskorlarga qo'yilgan minimal miqdor turlicha ekanini ko'rish mumkin. Jumladan, Rossiya Federatsiyasi va Qozog'istonda 10 nafar, Polsha, Litvada 15, Latviyada 25, Vengriyada 100, Armaniston va Qirg'izistonda 200, Chexiyada 300, Turkmanistonda 500 nafardan iborat fuqarolar tashabbusi bilangina diniy tashkilot tuziladi. Bu esa, diniy tashkilot tuzish borasidagi qoidalar har bir davlatning o'z shart-sharoitidan kelib chiqqan holda belgilanishini ko'rsatadi.

Diniy tashkilot tuzilib, ustav (nizom)i qabul qilingach, u bir oylik muddatda Adliya vazirligi yoki uning hududiy boshqarmalarida ro'yxatdan o'tkazilishi lozim. "O'zbekiston Respublikasida diniy tashkilotlarni davlat ro'yxatidan o'tkazish tartibi to'g'risida"gi Qaror asosida diniy tashkilotlar ro'yxatdan o'tish uchun tegishli hujjatlarni adliya organlariga taqdim etadilar. Taqdim etilishi lozim bo'lgan hujjatlar tuzilgan diniy tashkilotning qonuniyligini o'rganishga xizmat qiladi. Bu hujjatlar jumlasiga quyidagilarni kiritish mumkin:

- diniy tashkilot tuzish tashabbuskorlari imzolagan va notarial tartibda tasdiqlangan ariza;
- ta'sis hujjatlarining asli va ikki nusxadan iborat notarial tartibda tasdiqlangan ta'sis yig'ilishi bayoni va ustav (nizom)i;
- pul mablag'lapining tashkil topish manbalari
- dalolatnoma-deklaratsiya;
- diniy tashkilot ta'sischilari to'g'risidagi ma'lumotlar;
- diniy tashkilotning rahbar organi a'zolari haqidagi ma'lumot [Yakor] ;
- diniy tashkilot rahbarlarining diniy ma'lumoti haqidagi hujjat nusxalari;
- Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Din ishlari bo'yicha qo'mitaning roziligi;

– diniy tashkilotning yuridik va pochta manzili to'g'risida mahalliy hokimiyati organlarining kafolat xati kabi hujjatlar tayyorlanishi lozim.

Adliya organlariga bu hujjatlar taqdim qilingach, bir oylik muddatda ko'rib chiqadi va tashkilot ustavini ro'yxatdan o'tkazish, ro'yxatdan o'tkazishni rad etish yoki arizani inobatsiz qoldirish haqidagi qarorni qabul qiladi.

"Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risidagi" Qonunga ko'ra ro'yxatdan o'tgan va tegishli konfessiyaga qarashli diniy tashkilotlarning faoliyatini muvofiqlashtirish va yo'naltirib borish uchun ularning O'zbekiston bo'yicha yagona markaziy boshqaruv organlari tuzilishi mumkin.

Konfessiya (lot. confessio – mazhab, dinga e'tiqod qilish) bu – alohida olingan biron-bir din (islom, xristian va h.k.) doirasida o'zining diniy ta'limotiga ega bo'lgan, ibodat qilishning o'ziga xos xususiyatlariga hamda ma'lum bir ichki tashkiliy tuzilishga ega bo'lgan ibodat qiluvchi, xudoga sig'inuvchilarining birlashmasidir³.

Markaziy boshqaruv organini tuzish tartibi va qoidalari diniy tashkilot tuzish tartibidan ayrim jihatlari bilan farq qiladi. Jumladan, Markaziy boshqaruv organi faqat Adliya vazirligidan ro'yxatdan o'tkaziladi, ya'ni adliya boshqarmalaridan emas. Shuningdek, diniy tashkilot tuzishdagi 100 nafar tashabbuskorning bo'lishi ham talab etilmaydi. Balki respublikaning kamida sakkizta hududiy tuzilmasida faoliyat olib boruvchi bir konfessiyaga mansub diniy tashkilotlarning ta'sis konferensiyasi qarori asosida tuziladi.

Diniy tashkilot yoki Markaziy boshqaruv organining rahbarlari tegishli diniy ma'lumotga ega bo'lishi va O'zbekiston fuqarosi bo'lishi zarur. Mabodo, diniy tashkilot rahbarligiga talabgor shaxs O'zbekiston fuqaroligiga ega bo'lmasa, uning

³ O'.Xasanboyev.O'zbekistonda davlat va din munosabatlari : diniy tashkilotlar, oqimlar, mafkuraviy kurashning dolzarb yo'nalishlari. – T : Toshkent islom universiteti, 2014. – 9 b.

nomzodi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Din ishlari bo'yicha qo'mita bilan kelishilgan holda olinadi.

Diniy tashkilotning nomi, turi, joylashgan manzili, qaysi dinga mansubligi, maqsadi, vazifalari, mablag'lari manbai hamda mulkiy munosabatlari uning ustavida ko'zda tutiladi.

Shuningdek, ustavda tashkilot faoliyatining asosiy turlari ham qayd etiladi. Diniy tashkilotlarning faoliyat turlari jumlasiga quyidagilarni kiritish mumkin:

- ibodat va boshqa diniy marosimlarni tegishli bino va boshqa joylarda o'tkazish;
- ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalar tarbiyalanadigan, qariyalar va nogironlar uylarida xayriya faoliyatlarini amalga oshirish;
- diniy ta'lim va tarbiya;
- ziyoratlarni tashkil qilish, diniy arboblarni qabul qilish;
- noshirlik faoliyati bilan shug'ullanish, jumladan, diniy adabiyot va buyumlarni, audio va video yozuvlarni ishlab chiqarish, olish, tarqatish, eksport va import qilish;
- ustav maqsadlariga mos keladigan va xizmat qiladigan tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanish.

Bundan tashqari, diniy tashkilotlarni tugatish ularning majlis (konferensiya) qarori yoki sud qarori asosida ham amalga oshirilishi mumkin.

Respublikamizda davlat organlari bilan diniy tashkilotlarning o'zaro munosabatlarini muvofiqlashtirish hamda vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risidagi qonun hujjatlari ijrosini nazorat qilish vazifasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Din ishlari bo'yicha qo'mita zimmasiga yuklangan.

Diniy tashkilotlarni vijdon erkinligini ta'minlashdagi o'rni va ahamiyatini hisobga olib davlat tomonidan ularga bir qator imtiyozlar ham belgilangan. Jumladan, "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi qonunning 16-moddasida diniy tashkilotlar muayyan miqdorda davlat mulkidan foydalanishlari mumkin

ekani ko'rsatilgan. Shunga ko'ra, diniy tashkilotlar o'z ehtiyojlari uchun davlat organlari tomonidan shartnoma asosida beriladigan binolar va mulkdan foydalanishga haqlidir. Bu esa tegishli hokimiyat organlari ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Ma'lumki, respublikamizda hech bir dinga yoki diniy e'tiqodga boshqalariga nisbatan biron-bir imtiyoz yoki cheklashlar belgilanishiga yo'l qo'yilmaydi. O'zbekiston musulmonlari idorasi Ulamolar kengashining islom dinining asl insonparvarlik mohiyatini asrash, xalqimiz, ayniqsa, yoshlarimizni diniy aqidaparastlik va ekstremizm xataridan himoya qilish bo'yicha murojaati va bir qator jamoat tashkilotlarining takliflarini inobatga olgan holda qabul qilingan, yuqorida aytib o'tilgan Qaror faqat islom dini tashkilotlariga tatbiq etilsa, boshqa diniy konfessiyadagi tashkilotlarga nisbatan tenglik tamoyili buzilgan bo'lar edi.

Shu jihatni hisobga olgan holda, 2003 yil 10 sentyabrda hukumatning maxsus Farmoyishi qabul qilindi. Farmoyishda belgilanishicha, faqatgina O'zbekiston musulmonlari idorasi tizimidagi tashkilotlar emas, balki barcha diniy tashkilotlar 2003 yilning 1 sentyabridan boshlab ularga ko'rsatiladigan kommunal xizmatlar uchun to'lovlarni jismoniy shaxslar uchun belgilangan tariflar bo'yicha to'laydi.

Diniy tashkilotlarga hukumat darajasida bu kabi ijtimoiy yordamlarning berilishini ham davlatning vijdon erkinligini ta'minlash va diniy konfessiyalarni rivojlanishiga qaratilgan chora-tadbirlarining amaliy ifodasi sifatida baholash mumkin.

Shunday qilib, O'zbekistonda barcha shaxslarning vijdon va e'tiqod erkinligi huquqini ta'minlashga xizmat qiluvchi diniy tashkilotlarning hech bir to'siqlarsiz, qonunda belgilangan tartib va asoslarda faoliyat olib borishlari uchun tegishli huquqiy asos va tashkiliy shakllar ta'minlangan. Bu holat davlatimizning dunyoviy demokratik davlat sifatida rivojlanayotgani hamda diniy bag'rikenglik tamoyillariga sodiq ekanini ko'rsatadi.